

Oláh Sándor

KÖZTULAJDON, EGYÉNI ÉRDEKEK
AZ UDVARHELY RAJONI
KOLLEKTÍV GAZDASÁGOKBAN,
A HATVANAS ÉVEKBEN¹

„Nagy volt az elkeseredés. Mindenki kesergett. Mondjuk, ma valaki tízhektáros gazda, s holnap nincs semmije... Elkeseredés volt, de el kellett tűrni... Hát nézze meg, három gyermekem van, jól vannak hála istennek, de mind a hárman Déván vannak, el kellett innen menjenek... A család szerteugrott, mert itthon nem volt semmi. El kellett menni máshova dolgozni. Osztották el az embereket, mint a vágóhídon a barmokat. V. M., s ezek úgy osztották el az embereket, mint a rabszolgákat. Hívtak be, s osztottak el. V. M.-ék. Ezért kellett elmenekülnön a falu népének fele.”²

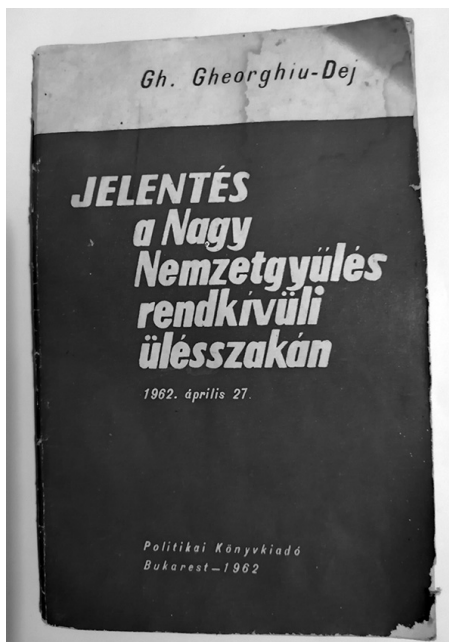
A székelyföldi szocialista mezőgazdasági szervezetek működésének három (az ötvenes évek elején kollektivizált falvak esetében négy) évtizedes története az erdélyi magyarság társadalomtörténetének még feltáratlan területe: a kutatók eddig többnyire a kollektivizálás folyamatának vizsgálatával foglalkoztak, érvényes ez a helyzet a román társadalomtörténeti kutatásokra is.³ Az 1950–1962 tavasza között megszervezett közös gazdaságok későbbi működésének feltételrendszerét, e termelőszerzetek típusait, működésük változási folyamatait nem vizsgálták. Romániában az országos kollektivizálás folyamatának kutatását nem követte az ennek nyomán átalakuló falusi társadalom

-
- 1 Írásunk a NEB. szerződés keretében 2018-ban végzett kutatásunk 2019. évi folytatásának anyagából készült.
  - 2 Bodó Julianna: *„Így kollektivizáltak minket...”* Kulturális antropológiai elemzés két székelyföldi településről. Csíkszereda, 2004, Pro-Print Könyvkiadó, 145. p.
  - 3 Călin Goina: *„Ce poți face azi nu lăsa pe mâine”*: cazul colhozului-model „Viața Nouă”, Sântana. In Dorin Dobrinco – Constantin Iordachi (szerk.): *Tărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949–1962)*. Iași, 2005, Polirom, 368–393. p.

új gazdasági környezetének vizsgálata. Annyi azonban megállapítható a gyér források, illetve a közelmúlt emlékezetanyagából, hogy a központi, politikai akarattal létrehozott termelőszervezetekre, gazdasági erejüket, típusaikat, működésük feltételrendszerét tekintve (munkaerő, a termőföld minősége és mennyisége, éghajlati viszonyok), jellemző volt a nagy változatosság. Általánosnak mondható, hogy a termelés mezei és állattenyésztő brigádok keretében folyt, ugyanakkor melléküzemi tevékenységekre is kötelezte a központi irányítás a közös gazdaságokat. A két legfontosabb gazdasági ágazat azonban a székelyföldi termelőszervezetek esetében a növénytermesztés és az állattenyésztés volt. A növénytermesztésben a gabonatermesztésen volt a fő hangsúly, a nagyobb (700-800 ha fölötti területen gazdálkodó) kollektív gazdaságok általában a kezdeti nagyarányú élőmunkát igénylő, állati igaerőt használó gazdálkodástól a fokozatos gépesítéssel, a vegyszerek és a termelékenyebb vetőmagfajták használatával, a korszerűbb agrotechnika alkalmazásával és szakszerű üzemvezetéssel növelték termelési eredményeiket.

A termelőszervezetek vezetése és a helyi állami intézmények (elsősorban a néptanácsok) vezetése közötti viszony formálisan hierarchikus volt: a termelőszervezetek fölötti állami hatalomgyakorlás közvetlen eszközei a helyi adminisztratív intézmények voltak.

A központosított gazdaságirányításban a politikai hatalom korlátozta a szocialista termelőszervezetek tervezési, döntési jogosultságait, sok vonatkozásban teret sem engedett az önállóságnak. A kollektív gazdaságok a hatvanas évek első felében még rendelkeztek bizonyos fokú önállósággal a termelésszervezésben, anyagbeszerzésben, terményelosztásban. Ezt az önállóságot a nyolcvanas évekre teljesen felszámolta a hatalom. A központi irányítás ekkor a tervezésben például azt jelentette, hogy a termelőszervezetek év elején megkapták minden termelési ágazatban a termelvényekre, termékekre lebontott terv mutatószámait, ezeket a helyi vezetők felosztották negyedévi, havi teljesítési mutatókra. A tervek mutatószámainak teljesítése kötelező volt, ezek évről évre emelkedtek. Az állammal, illetve a gép- és traktorállomásokkal kötött kötelező szerződések alapján, az ezek által nyújtott szolgáltatásokért cserébe a termelés jelentékeny részét a

Propagandafüzet a kollektivizálás befejezéséről, 1962

központosított állami alapba kellett átadni; a termelőszövetkezetek csak a tagoknak osztalékba adott és vetőmagnak visszahagyott terményeket tárolhatták.

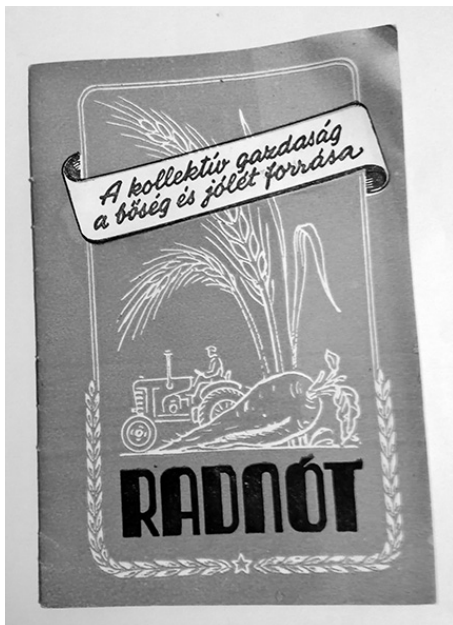
A gazdaság teljes politizálása a kötelező termelési tervekben, a gazdálkodás részletes szabályozásaiban, a piaci csere kiiktatásában, mulasztások esetén pedig fenyegető szankciókban nyilvánult meg. Az egyre magasabb tervelőirányzatok, a növekvő állami elvonás, a szigorodó szüntelen ellenőrzések, a szűk korlátok közé szorított gazdaságirányítási jogosultságok következményei a tagság életviszonyainak alakulására is kihatottak: egyre gyakoribbá vált

az agrárium elhagyása, az életformaváltás, a vidéki térségek demográfiai folyamatai pedig szintén egyre kedvezőtlenebbül alakultak (ennek megnyilvánulási formái voltak az elöregedés, illetve a születéskorlátozás).

A termelőszövetkezetek gazdálkodásának feltételrendszerét az irattári forrásokból csak részlegesen lehet rekonstruálni. Ennek oka, hogy a függőségi viszonyok között keletkezett iratok termelési adatainak hitelességét fenntartásokkal kell kezelnünk. Ezt a bizonytalanságot erősíti meg a közös gazdálkodás ma már egyre halványuló emlékezete is. Az irattári adatok a termelésben használt erőforrások és eredmények arányait jelzik (nem tudni pontosan, hogy mennyire hitelesen), ugyanakkor a termelőmunka hatékonyságáról keveset tudunk meg belőlük. A kérdés alaposabb megismerésére csak akkor volna lehetőség, ha pontos adatok állnának rendelkezésre a termelési költségekről, ha

szét lehetne választani a termelőszövetkezeti gazdálkodás idején a központi kiutalásokból adományként kapott erőforrások (termelési hitelek, gabona, takarmány, vegyszer, üzemanyag stb.) és a saját gazdaság nyereségéből fedezett költségek, erőforrások arányait.

Szükszavúak az irattári források a termelőszövetkezetek tagságának élettapasztalatairól, illetve mindazokról a kísérletekről, küzdelmekről is, amelyek által egyrészt érdekeiket próbálták érvényesíteni, másrészt saját helyzetükön kívántak javítani. A kutató e tekintetben csak az egyéni vagy közös cselekedetek, viszonyulások következményeivel szembesül.

A kollektív gazdaságot népszerűsítő brosúra

Jelen tanulmányban a közös gazdálkodási keretekbe kényszerített agrárnépesség életviszonyait, mozgásterét, érdekarcait vizsgáljuk néhány Udvarhely rajoni termelőszervezet példáján. Ez a témaválasztás az alulnézeti szempont érvényesítését feltételezi, következésképp olyan forrástípusokat vizsgáltunk,⁴ amelyekben a gazdálkodó szervezetek tagságának viszonyulás- és magatartásmódja, cselekvési környezete, érdekei, céljai azonosíthatók. Irattári kutatásokat végeztünk Székelykeresztúron, Énlakán, Homoródalmáson, Homoródszentmártonban, szóbeli interjúkat pedig Székelykeresztúron, Homoródalmáson, Oklándon, Nagyalambfalván készítettünk.⁵

4 Közgylések, brigádgylések jegyzőkönyvei, beszámolóok pénzügyi tervekről, munkaszervezésről, ellenőrző bizottságok tevékenységéről.

5 Ezek mellett Bodó Julianna: *Így kollektivizáltak minket* című kötetéből idéztünk interjúrészleteket.

Az interjúhelyszínek kiválasztásánál a következő szempontokat vettük figyelembe: az illető termelőszövetkezet gazdasági kapacitása, a rajonon belüli táji differenciáltság. Így került a mintánkba az Udvarhelyi medence legkisebb termelőszövetkezetei közé sorolható énlaki termelőszövetkezet, illetve a jobb természeti, földrajzi, közlekedési helyzetű területeken gazdálkodó, fejlettebb ágazati gazdálkodást folytató székelykeresztúri mezőgazdasági termelőszövetkezet.

FÜGGŐSÉGEK, FESZÜLTSEGEK LOKÁLIS MILIÓKBEN

A kollektivizálás befejezése után rövid idővel az állami irányítás alá került agráriumban sor került a központosított gazdaságirányítás kereteinek megerősítésére, a hatékonyabbra tervezett termelés-szervezésre: „Közben csináltak ilyen kollektív összevonásokat, már hatvan-kettő nyarán, amikor már májusba Keresztúr és Fiafalva egyesült, s aztán máshelyt nem kettőből, hanem háromból, négyből a kicsi falvakban összevonták a kisebb gazdaságokat. Ez a kettő elég nagy volt, mert Keresztúrnak kétezernyolcszáz, Fiafalvának is kétezer fölötti hektár területe volt összesen. Az állami gazdaságé nem tartozott belé, s akkor még az erdészetnek is volt valami, s ezek mind csökkentették az összterületet, voltak állami legelők, az sem a kollektív tulajdona volt. Arra csak használati jogunk volt. Hatszáznegyven tagja volt a kettőnek, kezdetben volt kilenc brigád.”⁶

A kisebb gazdaságok összevonásához hasonlóan rövidesen a mezei brigádok összevonását is napirendre tűzték. A cél az adminisztratív személyzet csökkentése, illetve a munkaszervezés és irányítás hatékonyságának növelése volt. Az összevont brigádokban a brigádosok feladatait a csoportfelelősök vették volna át. A székelykeresztúri Győzelem kollektív gazdaság kilenc brigádjának tagságát öt brigádba osztották volna. Az intézményi hierarchia felsőbb szintjein hozott határozatokkal a kollektív gazdaság vezetőtanácsa azonban szembeszegült, szintén a termelés eredményességének fontosságát hozva fel ellenérvként.

Jegyzőkönyv

Készült 1964. február 23-án a Székelykeresztúri Győzelem koll. gazd. székházában a vezetőtanács gyűléséről. Jelen vannak a Városi Pártbizottság részéről: Sz. Vilmos elvt. a Városi Népt. V. B. részéről M. Ferenc elnök elvt. B. Attila mérnök elvt. vezető tanácsi tagok 11 személy.

Napirend

- 1. Az 1964 évi termelési tervben jóváhagyott brigádok megszervezése.*
- 2. Kérések letárgyalása*
- 3. Különfélék*

H. János elvt. üdvözli a megjelenteket a fenti napirendi pontok elfogadása után a vezetőtanácsi gyűlést megnyitja. Kéri a jelen levők hozzászólásukat és véleményüket a brigádok megszervezésében tegyék meg.

H. Sándor elvt. hozzászólásában: a meglátása alapján a jóváhagyott brigádok nem fogják tudni elvégezni a munkájukat mivel a területek nagyon szétszóródva vannak, a csoportvezetők még nincsenek annyira öntudatosan felkészülve, hogy jelen pillanatban el tudják végezni a rájuk háruló feladatokat.

Gy. Lajos elvt. hozzászólásában: jól meg kell nézzük a brigádok kérdését és a brigádok megszervezését, csökkentését, Keresztúr viszonylatban nagyon nehéz össze fogni a népeket brigádos nélkül, de viszont figyelembe kell vegyük a felsőbb szervek utasításait, a munkanap spórolása szempontjából, úgy kell csináljuk, hogy jó legyen.

F. Aladár elvt. hozzászólásában javasolja, hogy maradjanak meg a brigádok, ahogyan voltak a múlt évben azzal a munkanappal, ami jóvá van hagyva a tervben és még csoportvezetőket is tudnánk alkalmazni azzal a munkanap előíránnyal.

B. Attila mérnök elvt. hozzászólásában: véleménye szerint, ha a brigádokat csökkentjük és a csoportvezetőket növeljük, az ellenőrzés szempontjából nem fog olyan hatásos lenni, mert a csoportfelelősök még nincsenek olyan felkészítésben részesülve. A másik hatása az, hogy a brigádvezető már nem érzi magát olyan felelősségtudatban.

A munka átvétele és a fisa írása nehézségekbe ütközik, nem fogják tudni elvégezni az öt brigád, tekintettel arra, hogy az előirányzott munkanapot nem fogjuk tudni túlszárnyalni, így a brigádok, véleménye szerint ahogy a múlt évben volt a brigádok megmaradása.

V. János hozzászólásában brigádok megmaradása, ahogyan volt inkább realisabb, mert minél több kézen megy keresztül a fölmérések és felírások tévedéseket és zavarokat okozhat, vagy kimaradást.

A városi pártbizottság küldötte azonban nem fogadta el a vezetőtanácsi tagok érvelését, továbbra is a brigádok összevonását tartotta helyesnek:

Sz. Vilmos elvt. hozzászólásában nagyon helyesnek tartsa, hogy a vezetőtanács elemzi a brigádok kérdését, hogy a mezőgazdasági munkák jól meg legyenek szervezve és tanulva az 1963 évi tapasztalatokból nem tartsa jónak, hogy a brigádos egyedül végre tudja hajtani, házalni, minden egyénhez elmenjen és mozgósítsa a népeket, nem fogja tudni elvégezni éppen ezért kell csoportfelelősöket alkalmazni. Tehát több személyt foglalkoztatni és a brigádokat csökkenteni, ahogyan a közgyűlés jóváhagyta az 1964 évi termelési tervet.

A vezetőtanács tagjai a továbbiakban az összevonás ellen a termelés előrelátható csökkenésével érveltek: „Gy. Lajos elvt. hozzászólásában keresztúri viszonylatban a brigád csökkentése jelen pillanatban a termés rovására mehet, mert nehézséget okozhat.

B. Attila mérnök elvt. hozzászólásában: a közvetlen felelősök csak brigádosok lehetnek, a csoportfelelősök keveset aktiválnak és a felelőség alól tartózkodnak még jelen pillanatban. A vezető tanács csak őket tudja felelősségre vonni a munkálatok átvétele és más munkák átadásakor.”

A továbbiakban a kollektívelnök és az alelnök hozzászólása bizonyult mérvadónak, a városi néptanács elnökének véleménye ellenében is:

H. János elnök elvt. hozzászólásában: nehézségbe ütközik a brigádok csökkentése, nagy területek vannak, és nem tudják összefogni a területeket

a lecsökkentett brigádok, 200-300 személy egy brigádban, nehéz összefogni, nem fog menni jól. Czire János elvt. hozzászólásában: a véleménye egyezik az előtte valók véleményével, a múlt évben nagyon jól ment, a meglévő brigádok minden terület részletet tudtak, hogy mekkora terület és hol van az a részlet, a brigádosok helyesen tudták átfogni és ez évben is maradjunk úgy, mert helyesebb az átfogása úgy a területeknek, mind a tömegeknek a munka megszervezettebben fog menni és nehogy a termés rovására menjen, a vezető tanács ezt jól nézze meg és most kell döntsünk és a felsőbb szerveknek tudomásul is adjuk.

A nyomásgyakorlás ellenére ekkor „a vezető tanács egyöntetű határozata, hogy hét brigád maradjon, mivel a felsőbb szerveknek tudomásul adják, és ha nem értenek egyet, akkor újra meg fogják vitatni a brigádokat...”⁷ A későbbiekben a mezőgazdasági termelés irányításának intézményes szervezeti kiépülésével kialakuló hierarchikus viszonyok sok esetben kompromisszumos megoldásokra kényszerítették a termelősövetkezet vezetőségét.

Az 1965. évi tervelőirányzat ismertetésére, amit „a Rajontól kapott a gazdaság”, az 1964. augusztus 14-i vezetőtanácsi gyűlésen került sor. Ekkor még el lehetett térni a tervelőirányzattól: a rajoni mezőgazdasági ügyosztály meghatározta, hogy 135 ha területen kell cukorrépat termesztetni; ezzel szemben a vezetőtanács a vetésterületek elosztásánál csak 80 ha-t tervezett cukorrépával bevetni.

Jegyzőkönyv

Felvétel a székelykeresztúri Győzelem Koll. gazdaság vezetőtanács gyűléséről.

...V. János elvt. hozzászólásában igen soknak találja, de viszont a vetőmagvak beszerzése elég sok nehézségbe, kiváltképpen a burgonya, a beültetett területekre elég sok nehézségbe ütközik.

Gy. Lajos elvt. hozzászólásában, az ellenőrző biz. dolgozza ki mindezeket, és hogy lehetne megoldani, hogy a cukorrépa terület kevesebb lenne bevetve,

---

7 Jegyzőkönyv, készült 1964. február 23-án a székelykeresztúri Győzelem koll. gazd. székházában a vezetőtanács gyűléséről.

de nagyobb átlagtermést érnének el. Ilyen javaslattal kellene felfele menni, tonna területeket adjanak a tervben.

B. Attila mérnök elvt. a fenti hozzászólásokhoz megemlíti, hogy azokat a feltételeket, amit itten elmondtak nem fogják tudni csökkenteni olyan formában.

Gy. Lajos elvt. hozzászólásában: igen sok a kapás növény az volt a baj az idén is, a burgonyának területeket kell biztosítani és honnan, ha nincs. A cukorrépa terület igen sok, nem tudjuk megvalósítani a kapott tervet.

B. József elvt. hozzászólásában: igen sok a terv, a kapás területek bevetésére nincsen terület a 135 ha cukorrépa megtermesztéséhez.

A vezetőtanács határozata az 1965. évi vetési terület bevetésére a következőket határozta a főbb növényeknél: Búza 360 Ha, árpa 40 Ha, cukorrépa 80 Ha, kukorica 200 Ha, Borsó 39 Ha, siló kuk. 30 Ha, Dugvány 55 Ha, elit répa 20 Ha, burgonya 55 Ha, zöldség 11 Ha, cirok 5 Ha, len 12 Ha, here 136 Ha, lucerna 28 Ha, baltacím 23 Ha. Összesen 1104 Ha.⁸

Egy év múlva, amikor a távlati terveket kellett megvitatni egy rendkívüli közgyűlésen, ugyanezek a problémák kerültek napirendre: sokan úgy vélték, túl nagy területre terveztek cukorrépát vetni, ráadásul oly módon, hogy az a tagság érdekeit is sértette. A tagok ugyanis éveken át követelték a háztáji területek kicserélését: azt kérve, hogy a számukra kimért parcellák a Lokra, a Nagyküküllő termékeny árterületére essenek a terméketlenebb domboldalak helyett, ahová cukorrépa-termesztést javasolnak. Az állami szerződések teljesítésének kötelezettsége a fenti igény mellett érdektelennek bizonyult: jóval kevésbé találták fontosnak, mint a háztáji földek jobb termőhelyekre való kimérését. A rajoni vezetés baromfitenyészetet javasolt, de a vezetőtanács ezt azzal érvelve utasította el, hogy nem természetnek annyi gabonát, amennyi a meglévő állatállományuk abraktakarmányának elegendő legyen.

---

8 Jkv. Vezetőtanács, 1964. aug. 14.

1967 januárjában a termelőszövetkezet brigádgyűlésén a vezetőség az új munkanorma tervezetet ismertette. A termelőszövetkezeti tagok elégedetlenek voltak „a központi Unió”-tól kapott normatervezettel: sokallták a normázott munkaegységért meghatározott teljesítményeket a különböző munkaféleségeknél, kifogásolták, hogy a munkateljesítést nehezítő helyi környezeti adottságokat (pl. a művelt területek távolsága a lakóhelytől) nem vették figyelembe a munkanormák megállapításánál.

A kollektívtagokat munkára ösztönző brosúra

Néhány nap múlva a termelőszövetkezet közgyűlése a következőképpen zajlott le:

Jelen van J. Árpád elvt. a Mezőg. Tanács alelnöke, ismerteti a megjelent munkanormákat. A közgyűlés egyhangúlag elfogadta, hogy a férfiaknál a kötelező munkanap 160 munkanap, és a nőknél 70 munkanap legyen

Ezek után a mérnök elvtárs ismerteti a növénytermesztés munkanormáit a megadott utasítások valamint a vezetőtanács és a brigád gyűléseinek javaslatai alapján.

V. János: vannak olyanok, még a norma nincs megállapítva, pld. várják a remorkát⁹ a tagok és nem jön, várják a népek mi a javadalmazás ilyen esetben, úgy szintén a cséplés esetében is történik ilyen szabálytalan normázás, ami nincsen megszabva, mert az a brigádos nem tudja, hogy hova normázza a várakozásokat.

T. Dezsőné: a kuk. kóré vágás normáját igen soknak látja, vágás, kötözés, ezen kéne módosítani valamit.

F. Juliánna: a szőlőgondozásban voltak olyan kemény férfiak, rossz munkát végeztek, mü pedig azon igyekeztünk, hogy jó munkát végezzünk, de mások nem, mégsem kaptam prémiumot a jó munkáért.

P. Sámuel hozzá szólásában rámutat, hogy nem lehet megcsinálni az ismertetett normát sem a permetezésnél, sem kapálásnál, sem gyökerezésnél és metszésnél, nem hajlandó így tovább dolgozni a szőlőben. P. Lajosné hozzászólásában kevésnek találja a vezetésért az egy napot, a dugvány ültetés a legnehezebb, ezen változtatni kell. M. Irma hozzá szólásában sokallja a burgonya ültetését és kiszedését.

L. Mózes elvt a búza és a here kaszálást kérdezi, ha le van dőlve, hogy lesz fizetve? F. Károly elvt hozzászólásában a területek távolságát említi és távolsági %-ot kér. F. Domokos elvt a gépi kapálást, 1,60 Ha, nem lehet megcsinálni jó minőségben. S. Domokos elvt hozzá szólásában rá mutat, hogy a normák mind magasabbak és a távol lévő területeket más kép kellene elszámolni.

B. elvt. javasolja, hogy a 3-km.en túl levő területekért távolsági %-ot lehessen elszámolni.

F. János brigádos hozzá szólásában rá mutat, hogy az új normát a központi Unio küldte ki azzal a céllal, hogy a normákat rögzítsék és a munkanap értékesebb legyen.

Cs. Domokos elvt hozzá szólásában azt mondja, hogy a munka nap értékesebb nem lesz, mert a távlati teruban 1970-re még kevesebb osztás van tervezve, mint 1966-ban.

H. János elvt hozzászólásában megmagyarázza, hogy egy bizottság lesz alakítva, amely a normát megállapítja évközben, ahol vitás, és a javaslat szerint kevesebb munkanappal kell gazdálkodni.

K. Irma hozzá szólásában kéri, a távol lévő területek után 20%-ot elszámolni.

Az elégedetlenségnek, tiltakozásoknak azonban a fennálló viszonyrendszerben nem lehettek a tagság számára kedvező következményei. A társadalmi tér fennálló erőviszonyait a termelészövetkezet agronó-

musa így összegezte: „Mérnök elvt. megmondja, hogy a brigád gyűlések a norma ismertetése végett vannak össze hívva és kevesen vagyunk ahhoz, hogy változtatni lehessen, a javaslatokat mindenki megteheti.”¹⁰

Hasonlóan eredménytelen volt a tiltakozás év végén is a gyógynövények kötelező termesztésének megakadályozásában. Hiába érveltek a tagok az előző évben már megtapasztalt veszteségekkel, a munkaerőhiánnyal, a városi néptanács elnökének az álláspontja döntötte el a vitát: eszerint a 30 ha területen tervezett gyógynövény termesztése „nem nagy dolog”, és mivel a városnak szüksége van a megépítendő gyógynövény szárítóra, a termelőszövetkezetnek 30 ha-on vállalnia kell a gyógynövénytermesztést.

Az 1968. évi beszámoló gyűlésen a tagság továbbra is elégedetlen az ipari növények termesztésére tervezett területekkel, ugyanakkor bírálják az adminisztratív személyzet javadalmazásának módját is.

...L. Pál nem ért egyet a 90 Ha cukorrépa területtel, mivel nincs elegendő munkaerő. Nem helyes, hogy a vezetőség az adminisztráció személyzet prémiumát a tagok prémiumából vonják le, beleértve az összes terményeket. Javasolja, hogy kevesebb pénzfizetéses személyzet legyen.

F. Károly: Nem ért egyet a 90 Ha cukorrépa vetés területtel, nem javasolja a gyógynövény vetését, mivel nagy kár volt a gazdaságnak az előző évben.

L. Domokos véleménye: nem ért egyet a gyógynövény termeléssel, mivel a tavalyi évben is 70-80 ezer lej kára származott a gazdaságnak. Ugyanez a véleménye a cukorrépa tervel kapcsolatban is. Az ellenőrző bizottság jelentésével kapcsolatosan, csak a Fiatfalvi részlegről voltak személyek felolvasva, mint azok, akik a közvagyonot károsították.

S. Lajos véleménye szerint a tervezett 90 Ha cukorrépa sok. Így az 1. számú brigád munkaerőhiányban nem tudta idejében betakarítani a cukorrépát és a kukoricát.

P. Lajosné véleménye szerint nagyon sok a 90 Ha cukorrépa, ami a tervezett.

---

¹⁰ Jkv. Közgyűlés, 1967. jan. 12.

A jegyzőkönyv a városi pártbizottság és a néptanács titkárának hozzászólásával folytatódik. A két felszólaló a hatalmi álláspontot képviseli, ebben a tagság érdekei nem jelennek meg: szempontjaik a fizikai dolgozókéétól eltérőek, a lokális miliőben élet-idegenek. A „kielégítő rend és fegyelem” hiánya, a „munkafegyelem és minőség betartása” állandó követelmények, a káderek, az apparátus sürgetett elvárásai: kétségtelenül azért folytonosak, mert a tagság új viszonyok között kialakult érdektelenségét nem lehetett ideológiai ráolvasásokkal, szómagiával orvosolni.

B. Gyula elvtárs: Tudjuk jól, hogy azért gyűltünk ide össze a zárszámadó közgyűlésre, hogy egyes problémát megvitassunk, hisz egész éven keresztül kerül probléma, de még mindig vannak tennivalók hisz előbb mindig bíráljuk meg magunkat és azután mást, hisz mindig máson kezdjük és utólag, hogy én is. A tagok eltávozása igen sok, és évközben nem engednek ki senkit. Az eredmények Keresztúr viszonylatban nem elegendőek, mert nincs kielégítő rend és fegyelem, s javasolja a jövőre nézve, hogy javuljon meg, mer egyébként így nem lehet dolgozni. Be kell tartani a munkafegyelmet és minőségét. Korrekt és kitartó fegyelmet kell teremteni s mindenki tetteért vállalja a következményeket.

P. Elek elvtárs: Egy pár szóba összefoglalja a mai gyűlés anyagát. Többek közt rámutat arra, hogy a Keresztúri lehetőségekhez viszonyítva szebb eredményeket is el lehetett volna érni. Rámutat a földalap helyes gazdálkodására. Javasolja még nagyobb terület gépesítését. Állattenyésztésben több termelést kell elérni.

Nem ért egyet a %-os műveléssel. Közös fegyelem nélkül nincs közös gazdálkodás.¹¹

A „%-os művelés” a tagság érdekeinek megfelelőbb javadalmazási forma lett volna, mint a munkanapegység alapú elszámolás. Különösen a takarmánykészítéskor merült fel évente ez az igény: a háztáji földekről a szerény családi háztartásokban egy-két nagyállat takarmányozása nem volt biztosítható.

---

11 Jkv. 1968. évi beszámológyűlésről.

*MUNKASZERVEZÉS, MUNKAVÉGZÉS.
„VANNAK HIÁNYOSSÁGOK...”*

A kollektivizálás befejezése után „az egyik legsúlyosabb jelenség azonban az, hogy valóban és tömegesen beindult a kollektivizált falvakból a férfiak elvándorlása... Anderkó József mezőgazdasági titkár azt javasolja, hogy a tartományi vállalatok csak a kollektívek vezető tanácsának a jóváhagyásával rendelkező munkaerőt alkalmazzanak.”¹²

Ezt a javaslatot a későbbiekben gyakorlatba is ültették a vidéki elvándorlás megfékezésére, de a különböző településeken készült szóbeli interjúkból arra következtethettünk, hogy a fennebb említett kollektív gazdaságokban ez a korlátozás teljes mértékben sohasem valósult meg. Ehhez esetenként már kezdettől hozzájárultak a helyi vezetőtanácsok is. A székelykeresztúri Győzelem kollektív gazdaság rendes közgyűlésén, 1962. szeptember 8-án „B. József elvt. hozzászólásában megmondja, hogy hibás volt a vezető tanács, hogy nem tett kellő intézkedést azon tagokkal szemben, akik elmentek a gazdaságból más munkára, vannak olyan esetek, hogy a vezetőtanács határoz és a végrehajtás másképp történik.”¹³

A magántulajdon felszámolása után a másik azonnal tapasztalható, széles körű társadalmi gyakorlat: már az első évben megváltozott a munkaerkölcs, a mezőgazdasági munkavégzés ritmusa:

Csutak elvt hozzászólásában megmondja, hogy a kaszálás nagyon nehezen ment, mert a dolgozók nem vették ki a kaszálásból a részüket. A cséplésnél is voltak nehézségek a széthúzás miatt, vannak azonban olyanok, akik rendes időben mindig megjelennek a munkában.

H. János elvt. Elismeri, hogy vannak hiányosságok, különösen a fegyelem terén, mivel nagy a gazdaság és nem lehetett teljesen átfogni. A jövőben mindent el fogunk követni a helyes munka megosztásért. B. Attila mérnök elvt hozzászólásában rámutat, hogy a munka fegyelem miatt (sic!) sok kár érte a gazdaságot, a kaszálás késése sok sarju veszteséget és takarmány minőség romlást jelent.

12 Gagyi József: *Aki tudta, vitte. Lopás, közösség, társadalom*. Csíkszereda, 2018, Pro-Print Könyvkiadó, 68–69. p.

13 Jkv. Közgyűlés, 1962. szeptember 8.

*M. Ferenc elvt hozzá szólásában megmondja, hogy a kollgazd. 60%a becsületes munkát végzett, de a többi bizony lelkiismeretlenül viselkedett. A kol. gazdaságban mindenkinek dolgozni kell, mert ezt kívánja a közösségi munka.*¹⁴

1962. december 17-én a termelészövetkezet rendes közgyűlésén „M. Ferenc elv hozzá szólásában megmondja, hogy nem vették ki sokan a munkából a részüket, rá mutat, hogy a kóré ott fog kárba veszni a mezőn, mivel többszöri figyelmeztetés után is még mind kin van a kóró.”¹⁵

A javak pazarlása már kezdettől tapasztalható jelenség, végigkísérte a termelészövetkezeti gazdálkodás időszakát. A következő napon, a Győzelem kollektív gazdaság fiatfalvi részlegének közgyűlésén Cz. János, a gazdaság alelnöke „rámutat, hogy a gazdaság egyes tagjai nem szeretnek dolgozni, vagy lesik, hogy hol lehet könnyebb munkát végezni sok munkanapért. Vannak személyek, akiknek rossz magatartásai vannak a munkálatokkal szemben, kilesi, hogy hol lehet lumpolni vagy tekeregni munka rovására és mégis bejelenti a brigádosnak, hogy már neki egy m/n írjon, mert ezt végezte, vagy azt végezte el, de munkába csak 9 órakor ment és már 01 után 2 órakor félbe hagyott, ilyen munkásaink vannak, követelnek, de dolgozni nem tudnak.”¹⁶

A munkafegyelem kérdése, a javakkal, eszközökkel való gondatlan bánásmód, a javak egyenlőtlen elosztásának bírálata, a vezető tanács bírálata, érdektelenség, a saját érdekek, előnyök keresése jellemzi a közös gazdaságok belső nyilvánosságát.

A jegyzőkönyvek, beszámoló jelentések sztereotip szóhasználatából nem minden esetben lehet kideríteni, hogy a „hibák”, „hiányosságok”, a „munkafegyelem hiánya” és más hasonló eufemizmusok milyen konkrét mulasztásokat fednek: gondatlanságot, hanyagságot, munka-kerülést, munkamegtadást, terményeltulajdonítást?

---

14 Uo.

15 Jkv. Közgyűlés, 1962. december 17.

16 Jkv. Közgyűlés, 1962. december 18.

Jegyzőkönyv

Felvétellett a székeleykeresztúri Győzelem Kol. gazdaság vezetőtanács gyűléséről 1964. szeptember 11-én. Jelen vannak a vezető tanács tagjai 11-ből 8-an, a Párt biz. részéről 5 elvt. az összes mezei és első brigádosok. Gy. Lajos elvt. a pártbizottság titkára üdvözli a megjelent elvtársakat és a gyűlést megnyitja, át adja a szót H. elvt.nak , hogy ismertesse az 1-ső napirendi pont keretében a nyári mez. gazd. munkákról szóló jelentését.... H. elvt. ismerteti a jelentést ami röviden össze foglalja a nyári mezőgazdasági munkák végrehajtásánál felmerült hiányosságokat és elért eredményeket. Gy. elvt. kéri a jelen levő elvtársakat, tegyék meg hozzászólásaikat és kérdéseiket a beszámolóhoz.

Csutak elvt. kérni milyen említésre méltó hiányosság merült fel a 4-ik brigádban?

P. elvt. kérni, hogy az átlagtermés megállapításánál figyelembe van-e véve, ami a más brigádokéval cséplődött.

B. elvt. megmondja, hogy sok hiányosság felmerült a munkaszervezésben is, és a cséplő gépek nem feleltek meg a követelményeknek, sokat késleltették a munkálatokat.

L. Pál elvt. javasolja, hogy a jövő évben ki kell próbálni a gépeket, mert így a GTÁ hibájából sok kára származott a gazdaságnak.¹⁷

A gyűlés legtöbbet tárgyalt napirendi pontja a tagság takarmányból való részesedésének évről évre vitatott kérdése. Ha az elosztás egyenlőtlen (amint a jegyzőkönyvből kiderül), küzdelmek folynak a méltányosságért: a tagok nemcsak a vezetőséggel fordulnak szembe, csoportközi feszültségek is kialakulnak, pl. a tehéntartók és a nagyállattal nem rendelkező családok között. Az állattartók különösen az értékes takarmányokból (sarjú, here) való részesedés mennyiségét szeretnék növelni, a takarmány szűkében lévő háztartásgazdaságok a részes művelést előnyösebbnek tartják, mint a munkanap-javadalmazást.

Cz. elvt. hozzászólásában megjegyzi, hogy a takarmány betakarítás volt a legnagyobb probléma, ezért javasolja, hogy a sarjú területeket ki kell osztani a tagok között.

B. elvt. javasolja, hogy a sarjú munkanapra legyen kiosztva.

---

17 Jkv. Vezetőtanács-gyűlés, 1964. szeptember 11.

*Józsa Gyula, ifjú homoródalmási traktoros 1965-ben
a székeljudvarhelyi gépállomás traktorán*

F. elvt. javasolja, hogy részibe, a tagoknak legyen kiosztva. Fekete elvt. szintén javasolja a kiosztást, L. Pál elvt. szintén javasolja.

H. elvt. hozzászólásában javasolja, hogy első sorban azokat kell kárpótolni, akik nem kaptak a nyáron semmit. Az elnök elvt. javasolja, hogy a tarlóheréből kárpótolni kell azokat, akik nem kaptak semmit. Elnök elvt. ragaszkodik a javaslatához, mivel mindenki aki dolgozik a gazdaságban, joga van kapni takarmányt, nem csak a tehéntartóknak.

Cz. elvt. javasolja, hogy elsősorban azok legyenek megvizsgálva, akik nem kaptak.”

A pártalapszervezet titkára „Gy. elvt. rámutat, hogy törvénytelen volt ez évben a javak elosztása, mivel a takarmány lábön lett kiadva az állattartóknak, javasolja, hogy a tarlóhere m/n arányában legyen kiosztva.

B. Attila mérnök elvt. hozzászólásában rámutat, hogy ha sarjús területeket adnának ki, csappan a munkalendület máshol és mindenkinek az lenne az első dolga. Az elnök elvt. hozzászólását nagyon értékeli, mivel a törvényesség betartását tartotta szem előtt.¹⁸

Érdekek, elvárások ütköztek a mindennapokban, amikor értéktele-
nebb lett a takarmány, mint a kukoricakóró, akkor a vezetőség
kényszerítő eljárások és szankciók kilátásba helyezésével próbálta
sürgetni a betakarítást. Amikor már kisebbek a tagok esélyei az egyéni
haszonszerzésre, csökken a munkakedv, eredmény nélküli, „szétforgá-
csolódott a munka.”

Jegyzőkönyv

*Felvétetett a székelykeresztúri Győzelem Kol. gazdaság vezetőtanács
gyűléséről 1964. XI.19-én.*

*Gy. Lajos titkár elvt javasolja, hogy a még le nem vágott kóró betakarí-
tására hétfőre minden személy legyen mozgósítva, legyen kiadva minden
személynek a része, s ha nem vágja le, ne kapja ki a cukor és bor osztalékát
m/n-ra, amíg a kórót le nem vágja... B. Attila hozzászólásában kielemezi,
hogy December hónapban még jobban szétforgácsolódott a munka, semmi
eredmény nincsen, egyes brigádos azzal érvel, hogy a jövőben úgysem lesz
brigádos, a vezető tanács vizsgálja meg a brigádosok aktivitását és tisztázza,
ki akar brigádosnak megmaradni, amennyiben nem úgy mással helyettesí-
teni, vagy helyébe másikat állítani.*

*H. János elnök elvt foglalkozik a brigádosok tevékenységével, P. János
brigádos sok esetben végig kimarad a munkából, javasolja munkanap
levonásban részesíteni. Vezető tanács helyesnek tatja elnök javaslatát, ezek
után minden hiányzás legyen nyilvántartva és m/n levonásban részesíteni,
a levonásért feleljen a brigád könyvelője.¹⁹*

Az 1964-es esztendő eredményeit kiértékelő évváró közgyűlésen is
felmerült a munkafegyelem problémája, egyik felszólaló azonban
megtalálta a megfelelő – a tagságot és a vezetőséget felmentő –
indoklást az elhúzódó és veszteségekkel járó takarmánybegyűjtésre,
ugyanakkor a következő termelési évben kialakítandó, a tagságnak
kedvezőbb vetésforgó mellett érvelt:

---

19 Jkv. Vezetőtanács-gyűlés, 1964. november 19.

Készült 1965. II. 3-án a székelykeresztúri Győzelem Termelő szövetkezet évezáró közgyűlésén N. Sándor elvtárs hozzászólásában rámutat arra, hogy a múlt évben értünk el szép eredményeket, amit a beszámoló is tükrözött, ami hiányosság felmerült, annak nagyobb része a tagság hibájából történt, mert egyes elvtársak nem fogadták el az irányítást és az utasítást.

Cs. Lajos hozzászólásában rámutat arra, hogy a takarmányszéna begyűjtésénél nagy hibák merültek fel, de sem a vezetőszervek sem a tagság nem hibáztatható ezért, hanem a nagy cukorrépa terület és az utána való munkálatok hátráltatták a korábbi széna begyűjtésében. Továbbá javasolja, hogy a cukorrépa legalább 80 Ha területnél ne legyen több.

Ezt a javaslatot a rajoni Mezőgazdasági Ügyosztály kiküldöttje elutasította: „J. elvtárs nem értett egyet Cs. elvtárs javaslatával, mivel a keresztúri részlegesen legalább 100 ha terület kell hogy legyen, mivel a terület is megfelel.”²⁰

A következő hozzászólás olyan problémákat érintett, amelyek a termelőszövetkezeti gazdálkodás történetét végig jellemezték: munkaerőhiány, a szövetkezeti tagság és az idegenből alkalmazott munkaerő – a tagságon belül feszültségeket keltő – differenciált bérezése, az egyéni, vagy csoportos helyzeti előnyök, esélyek kihasználásából keletkező, a közhangulatot befolyásoló feszültségek:

R. Rozália elvtársnő hozzászólásában rámutat arra, hogy a cukorrépa terület is jövedelmet hoz a gazdaságnak és a kaszálókat le lehetett volna vágni rendes időben, ha minden egyes férfi megfogta volna a kaszát és kaszált volna. Így a m/n egység is emelkedett volna, ha pénzes kaszásokat nem kellett volna tartani. Javasolja az egyéni norma bevezetését a kaszálókon is. Továbbá kérdi, hogy miért kap több javadalmazást a belső brigádos, mint a mezei brigádos.

Az öregsegély javadalmazását nem látja jónak a III kategóriát, hanem csak kettőt, mivel vannak olyan elvtársak, akiknek nincs hozzátartozója és abból a csekély segélyből nem tud megélni.

---

20 Jkv. Közgyűlés, 1965. február 3.

Az ellenőrző bizottság jelentéséből kivette azt, hogy vannak olyan személyek, akik nem jogosultak és mégis esznek a konyhán, kéri, hogy ezt küszöböljék ki és a raktárból vegyenek ki mindent fejadag alapján.

N. József felvilágosítást kér a felsőbb szervektől, miért nem részesítik állami nyugdíjban a szövetkezet dolgozóit? Ebből kifolyólag nem ragaszkodik a fiatalság a Mezőg. termelőszövetkezetben dolgozni.”²¹

Az utóbbi hozzászóló a termelőszövetkezeti tagságra hátrányos, diszkriminatív szociálpolitikával elégedetlen. Bár ezen a helyzeten a hatalom utóbb próbál javítani, sem az alacsony szinten megállapított nyugdíjak, sem a termelőszövetkezeti tagság jövedelmi viszonyai nem jelentettek otthonmarasztaló tényezőt a falusi családokban felnőtt fiataloknak.

Megismerve egy évtized közgyűlési, vezetőtanácsi gyűléseinek jegyzőkönyveit, az ellenőrző bizottsági beszámolókat, tartalmi elemzésükből kiderül, hogy évente újra és újra visszatérő, mindig időszerű problémák foglalkoztatták a termelőszövetkezet vezetőségét és a tagságot: sok esetben a rossz munkaszervezés, az ágazati jövedelmek közötti különbségek, az alacsony javadalmazásból, az önálló döntési hatáskörök hiányából következő érdektelenség, a termelőszövetkezet javainak eltulajdonítása. Az utóbbi jelenségnek volt valamiféle helyi szinteken kialakult, megtűrt vagy elnézett mértéke, illetve arra is voltak példák, hogy a vezetőség a hatósági büntetésektől meg is védte a tagokat. A kisebb tételű mezei lopásokért a rajtakapott vagy feljelentett személyeket cselekedeteikért szankcionálásként „beterhelték”, vagyis az okozott kár megtérítésére kötelezték. A „beterhelés” elbírálása a közgyűlés hatásköre volt és nagyon gyakran megtörtént, hogy a beterhelteket felmentette, az okozott károk megtérítését „elengedte”.

A köztulajdon védelmére kibocsátott 1968/59 sz. törvény értelmében minden termelőszövetkezetben bíraskodási bizottságok alakultak, a kisebb tételű eltulajdonítások büntetésére. A bíraskodási bizottságoknak azt a szerepet szánták, hogy „jelentősen előmozdítják a munkafegyelem erősödését, amely a mezőgazdasági termelőszövetkezeteinkben

---

21 Uo.

sajnos még igen sok tennivalót hagy maga után.” Az énlaki termelőszövetkezet (ekkor a megye legkisebb termelőszövetkezete) bíraskodási bizottságának 1971. évben kifejtett tevékenységéről beszámoló jelentés szerint „az 1971 év folyamán összesen 4 esetben hozott határozatot a bíraskodási bizottság.”

1. *Id. B. Oszváth kérését, amelyben a vezető tanács által meghatározott 5 kg tavasz árpa betérhelés elütését kéri, a bizottság a következő határozatot hozta. Tekintettel arra, hogy id. B. Oszváth, mint a CIA alkalmazottja nem jogosult arra, hogy gabonát mérjenek neki aratás végett, valamint ifj. B. Oszváth, mint fogatos, már felvételizett az erdészeti iskolába és ugyanakkor a kimérés idejében már eltávozott a falu területéről és a nő személyeknek nem mértek, tehát a kimért terület jogtalanul volt kimérve. A bíraskodási bizottság B. Oszváthot felmenti az 5 kg tavasz árpa betérhelés alul.*

2. *F. Simon kéri a bíraskodási bizottságot, hogy a vezetőtanács által hozott határozat alapján a 150 lej értékű betérhelés alul, amit a Füvesút szedett állítólagos hat zsák alma árát és büntetését képezi, mentsék fel. A bíraskodási bizottság helyszíni vizsgálatot tartott és megállapította, hogy arról a csentereg fáról semmi esetre sem szedhetett le 3-4 véka almát, más termő almafát ezen a környéken nem találtak. Ennek alapján a bíraskodási bizottság azt a határozatot hozta, hogy az alma árába fizessen 50 lejt, ugyanakkor a jogtalan leszedésért fizessen 50 lejt, amit a vezetőtanács büntetésképpen megállapított.*

3. *A termelőszövetkezet vezetőtanácsának 1971. december 12-én gyűlésén hozott határozat alapján a bíraskodási bizottság tudomására hozza és kéri, hogy az ügyet vizsgálja ki és hozzon határozatot a következő ügyben. A vezetőtanácsnak jelentést tettek, hogy 1971. október 28-án R. Domokos id. a széna alatt 3 esetben kívét méretett be. A bizottság kivizsgálta az ügyet s a tanúk meghallgatása és nyilatkozataik alapján felmenti a vád alul mivel nem találja hibásnak.*

4. *A F. József major kérése amennyiben kéri, hogy a vezetőtanács által határozott 24 kg árpa betérhelése alul mentse fel a következőt határozta.*

5. *tekintettel arra, hogy a határőr megfogta az ő juhnyáját is a Tömlec nevű dűlőben lévő árpa területben a bizottság a kérését elutasítja és kötelezi a kirótt büntetésnek a kifizetését a gazdaság pénztárába.*

A bíraskodási bizottság munkáját hathatósan támogatta és irányította a T-sz. pártalapszervezete és vezetőtanácsa. Meggyőződésünk, hogy a bizottságok fontos szerepet töltenek be, a bíraskodási bizottságok a T.SZ. életében hozzá járulnak a szocialista társadalmunk tökéletesítéséhez, a tagok jobb magatartásának munkahelyen való kialakításához s nem utolsó sorban a szövetkezeti közös tulajdon megvédéséhez és a munkafegyelem megerősítéséhez.

Énleka 1972. január 20. Bíraskodási bizottság”

Más esetekben a termelőszövetkezetek vezetősége igyekezett megakadályozni a terményeltulajdonítás lehetőségét, korlátozásokat vezetett be az ígáslovak használatban:

Brigádgyűlés 1968. IX. 26-án

H. János elvt megnyitja a gyűlést és ismerteti a gyűlés fő célját, az őszi betakarítási munkálatok megszervezése. Elnök elvt egyben értesíti a brigád fogatosait, hogy a vezetőség a takarmány haza hordásának megakadályozása érdekében megtiltja minden fogatosnak, hogy szekérrel haza menjen,

Sándor Mihály, „kollektív fogatos” (Homoródalmás, 1964)

csak a gazdaságba szabad bejönni a mezőről.... G. mérnök elvt. elmondja, hogy központilag foglalkoznak az apró lopások leleplezésével és figyelmezteti a tagokat, hogy ne történjen ilyen eset.

Gy. elvt. vállalja, hogy a maga részéről személyesen vesz részt a burgonya szedésben.

*Figyelmezteti a fogatosokat, hogy többet nem megy a milíciára megvédeni azokat, akik a mezőről hordanak. Most az ilyen dolgokat bűncselekménynek tekintik, mindenki legyen figyelmeztet, mert nagy bajt okoz magának.*²²

A kollektivizálás befejezése után jelentősen csökkentették a lóállományt, mivel a tagoknak tiltott volt az igáslovak tartása, a családok fuvarigénye miatt közvetlen előnyszerzésre volt lehetőségük a termelőszövetkezet fogatosainak, akik saját érdekükben is használták az igásállatokat.

A székelykeresztúri termelőszövetkezet vezetőtanácsi gyűlésén (1967. november 14.) „Gy. elvtárs javasolja, hogy vasárnap, akik követ hordtak B. Samunak legyenek a fuvar értékével beterhelve. Javasolja D. András elvtárs, hogy minden nap 2-3 vezetőtanácsi tag járja végig a gazdaság központjait. Azon fogatokat és fogatosokat, akik kukoricát etettek meg, személyenként 20 kg csöves kukoricát kell beterhelni, pénzben 1,50 lej kg-ként. H. Sándornál levő kimutatás alapján. Ugyanennyi mennyiséggel lesz beterhelve F. Dénes ifjú.”

Két év múlva, 1969. XI. 21-én²³ a fiatfalvi részleg 1964 vezetőtanács-gyűlésén az agrármérnök kifejtette:

...november hónapban nem mentek a munkálatok úgy, mint az előző hónapokban, mely azt jelenti, hogy a fegyelem meglazult. A V.T. kezébe kell vegye a fogatok, gépjárművek irányítását, amelyek a kampány érdeke idejében csak a gazdaságnak dolgozzanak. Javasolja, hogy 1969. XI. 22-től Fiatfalván és Keresztúron is nyissunk egy blokkötmböt és minden fogat, amit a tagok használnak, legyenek beterhelve és évvégén a V.T. elüti a közgyűlés által megszabott öt ingyenes fogatot. Így meg lehetne akadályozni, hogy egyesek ne használják hetente a fogatot. A fogat használat olyan, mint más kampány.

---

22 Brigádgyűlés, 1968. szeptember 26.

23 Jkv. Vezetőtanács-gyűlés, 1969. november 21.

A V. T. határozata a fogathasználattal kapcsolatosan.

1. A blokkokat a fiatfalvi részlegen V. János adja a fogatosoknak és a keresztúri részlegen pedig H. József adja ki a blokkokat a fogatosoknak. A blokkot minden esetben az váltja ki, akinek szüksége van a fogatra.

A V. T. tagjai ha megfognak, hogy blokkon felül vagy blokkon kívül mennek a fogattal 5-x-ét fogja megfizetni a fogatos.

Nem termelőszövetkezeti tagoknak nem szabad blokkot adni.

A blokk kiadás megszabott időben lesz megállapítva.

Erdőlés kedd, péntek és vasárnap lehet csak.²⁴

Ugyancsak évente ismétlődtek a panaszok a rossz munkaszervezés, a különböző okokból (ilyen volt pl. a javak szűkössége, a brigádosok részrehajlása) tapasztalható egyenlőtlen esélyek, a méltányos javadalmasítás elmaradása miatt.

F. Béla elvt hozzászólásában javasolja, hogy mindenki vegye ki részét a munkából, akik széna területet kaptak azok a burgonyát is fel tudják szedni.

Gy. Gergely elvt hozzászólásában megmondja, hogy a csoport felelősök nem mennek ki a mezőre, mind a maga dolgát rendezi, javasolja, hogy minden embert be kell szervezni.

O. elvt hozzászólásában javasolja, hogy csak azok kapjanak burgonya prémiumot, akik a burgonya szedésnél is részt vettek.

N. Anna javasolja, hogy a kertészet és a melléküzem dolgozói is legyenek beosztva a burgonya szedéshez. S. Sándor fogatos javasolja, hogy intézkedjenek, hogy legyen burgonya hányó eke, mert nincs mivel dolgozni... N. Dénes elvt hozzászólásában javasolja, hogy más munkásokat is be kell osztani, mert ez az erő nem tudja betakarítani. A norma olyan, hogy a mezei munkás olyan keveset keres, hogy nincs kedve a néznek a mezőn dolgozni.

K. József elvt hozzászólásában javasolja, hogy a népet érdekelté kell tenni, hogy tudja este miért dolgozott nappal.²⁵

²⁴ Uo.

²⁵ Brigádgyűlés, 1968. szeptember 26.

Az 1969. június 10-i közgyűlésen kevesen vesznek részt a termelőszövetkezeti tagokból. Egy felszólaló szerint a gyűlésbe „azért nem jönnek el a tagok, mert nincsenek megelégedve azzal, hogy egyes határozatokat megmásítanak. Egyes növényápolási munkálatokat nem végeztek el megfelelően, ezért a brigádosokat kell felelősségre vonni és egyben az ellenőrző bizottság felelős. Kéri, hogy a normázó bizottság vizsgálja felül egyes növényápolási munkák normáját. A kaszálóterületek nincsenek egyenlően szétosztva brigádonként. Javasolja, hogy a vetett takarmányokat 25%-ra adják ki a tagoknak, ellenkezőleg nem lesznek lekaszálva a vetett takarmányok.” A hozzászólók javaslataikkal helyzetük javítását, a javak méltányosabb elosztását szerették volna elérni, hátrányos helyzetükkel is érvelve:

F. Károly: Vezetőtanács ismerje el, hogy nehéz körülmények között dolgozik a tagság a mezőn. Kéri, hogy a vetett takarmányok kaszálását ehhez mérten adja ki a tagoknak százalékra. Nem helyes 20%-ra kiadni a takarmányokat. Több százalékot javasol, amely által a tagoknak nagyobb munkakedvük lesz, és a fogatosoknak is érdekük, hogy a takarmányok időben raktárakba kerüljenek. Nem helyesli, hogy a Vezetőtanács nem

Aratás a homoródalmási kollektív gazdaságban, 1965

osztotta ki a kukorica területeket, hogy paszulyt és tököt ültettek volna a tagok, valamint a természetes kaszáló területeket is.

*O. József kéri, hogy a kaszálókat osszák ki. A vetett takarmányokat nem lehet 20%-ra lekaszálni, javasolja, hogy legyen 15% és munkanap, vagy 30% munkanap nélkül. Kéri, hogy az elnök és a mérnök gyakrabban járjanak ki a tagok közé.*²⁶

A termelőszövetkezeti tagok munkájának szervezését, közvetlen ellenőrzését és a teljesítmények normázását a brigádosok végezték. Az adott függőségi viszonyok között ez a pozíciónak nem volt megfelelő anyagi ellentételezése, ennek a helyzetnek hatása volt a munkaszervezésre is:

A vezető tanácsa javasolja a brigádvezetőket, mert a munka nem megy, az emberek nem tudják hova tartoznak. H. elvt. javasolja, hogy a felszegi brigádban F. János legyen a brigádos, F. elvt. Nem akarja vállalni. H. elvt. ismerteti, hogy a kevés javadalmazás miatt vonakodnak a brigádos-ságtól.

B. Attila mérnök elvtárs hozzászólásában rá mutat, hogy a közgyűlések között a vezető tanácsra hárul a vezetés, de a gyakorlatban a vezető tanács határoz és a végrehajtás az elnökön és a brigádosokon múlik, ezért nem mindegy, hogy ki a brigádos és dacára, hogy a brigádos kinevezése a brigád gyűléshez tartozik, a vezető tanács meg kell nézze, hogy munka erőben levő öntudatos ember legyen a brigádvezető. Javasolja F. János elt.at.

A fizetésekre vonatkozóan a jövőre javasolja, hogy legyenek megfizetve legalább átlag 38m/n-al, mivel a helyi viszonyoknak megfelelően kell eldönteni, a közgyűlés van hivatva törvényesen eldönteni a problémát. L. Pál elvt javasolja a rendes fizetés megadását. F. János elvt javasolja, hogy a brigádosokkal szembe be kell vezetni a m/n levonás büntetést, mert nem igazságos, hogy az egyik brigádos erre felé sem jön, a másik mindig jelen van és a fizetés egyforma.

*Cz.elvt javasolja F. elvtsat brigádosnak és figyelmeztetni kel a brigádosokat a familiarizmus elkerülésére mert elégedetlenséget szül a tagokkal szembe.*²⁷

26 Jkv. Közgyűlés, 1969. június 10.

27 Jkv. Vezetőtanács, 1967. december 12.

A „familiarizmus” a rokoni kapcsolatok szerepét jelzi az új munkaszervezési viszonyok között, a termelészövetkezetek belső viszonyrendszerében. Az interjúkban több adalékot találunk arra, hogy a kapcsolatoknak az új érdekek mentén való átrendeződése általános jelenség volt. Ez a helyzet a termelészövetkezeteket elhagyásának egyik oka is lehetett. „S nagy volt a gazembórság! Pofára ment minden. Aki nem ment el, az azért nem ment el, mert nem szeretett dolgozni, vagy seggnyaló volt, vagy a másik oldalon csinálta. Én olyan helyt dolgoztam, s engem azért tartottak meg ott, hogy én nem tudtam soha semmiről semmit. Én tíz esztendő alatt a mérnököt, vagy az elnököt soha meg nem kérdőztem, hogy hova megyünk ma.”²⁸

A HÁZTÁJI FÖLDEK „RENDEZÉSE”

A székelykeresztúri termelészövetkezetben a hatvanas években folyamatos társadalmi vita zajlott a háztartásgazdaságok és a szocialista nagyüzem termelés-szervezésének szempontjai között. A tagok a szántóhatár legtermékenyebb részét kérték háztáji földeknek; ezzel az igénnyel a vezetőség a magas tervmutatók teljesítésének kényszerében nem értett egyet. A Győzelem kollektív gazdaság 1963. február 26-i rendes közgyűlésén a következő jegyzőkönyv készült:

Ismerteti az elnök elvt a tagok használatában levő 0,25 Ha terület rendezését, amit el kell intézni, vagyis kicserélni más területekkel, amely a gazd. több termés érdekében nagyobb hozamot érjünk el ezen a téren a jelen levők vitassák meg és jöjjenek javaslatok és hozzászólások.

G. Dénes hozzászólásában: legalább egy esztendőre hagyják meg mivel megrágyáztam...

Cs. Lajos brigádos elvt hozzászólásában, a területek rendezését el kell végezzük, mind a termelési terben elő van irányítva bizonyos hektár hozam és ha a cukorrépat vagy más hasonló terményt rosz helyre vessük akkor kevesebb terményt osztunk a tagoknak.

Á. János hozzászólásában meg említi, hogy ha már kicserélik a 0,25 Ha területet, az öregeknek legalább hagyják meg a jó helyen.

F. Gergely hozzászólásában a 25 ári területet ottan kell hagyni, ahol a múlt évben volt. *L. Dénes* hozzászólásában: én aszt akarom, hogy a 25 ár terület maradjon ottan, ahol volt a múlt évben.

H. János a k.g. elnöke ismerteti, hogy milyen fontossága van, ha kicserélődnek a tagok területei, több termés érdekében, ez mind a koll gazdaság tagjainak lenne a több termelés érdeke, többet kapna m/n után. Tehát egyformára kell hozni a területeket úgy a fiatfalvi részlegen, mint a keresztúri részlegen.

T. elvt nő hozzászólásában: amennyiben a hegyen adnak területet, akkor a leányával engedjék ki a gazdaságból.

L. Domokos elvt hozzászólásában: ha elveszik vagy kicserélik a 0,25 ári területet akkor disznót honnan hizlalunk? A gazd. nem kapunk annyit, hogy még sertés hizlalásra is elég legyen.²⁹

A továbbiakban a termelőségvetkezet agrármérnöke és a városi néptanács elnöke hozzászólásaikban feltárják az érdekviszonyokat: „B. Attila mérnök elvt. ismerteti a 25 árak elosztása úgy néz ki mint egyéni érdek a tagoknak és nem gondolnak a közös érdek megvédésére, mivel nagy mennyiségű ipari növényt kell természetzeni. M. Ferenc elnök elvtárs hozzászólásában rámutat arra, hogy amennyi kukoricát kaptak a gazdaságtól, abból egy sertést el lehet tartani, és felmerül a kérdés, hogy a 25 árat jobban megdolgozzák, mint a gazdaság területét. Ha a gazdaság területét ugyanúgy megművelnék, mind a 25 árat, akkor az átlag termés átlagunk nőne. Továbbá rámutat, az ország népgazdaságának fejlesztésére is szocialista módon kell gondolkozni.”

A tagság azonban nem „szocialista módon” gondolkozik: a rövid távon biztosabban és közvetlenül elérhető egyéni haszon fontosabb, mint a munkanap értékének hónapok múlva kilátásba helyezett emelkedése.

JAVADALMAZÁS

1964-ben, a székelykeresztúri termelőségvetkezetben a tagok javadalmaozása munkanapegységre a következő volt: „Búza osztalék 2,20 kg 1 m/n.ra, Kukorica osztalék 4 kgr, Burgonya osztalék 2.4 kgr, Cukor osztalék 0,07 kgr, Bor osztalék 0,09 liter. Elnök bejelenti, hogy a bor

²⁹ Jkv. Közgyűlés, 1963. február 26.

esetében nem lehet azon tagoknak bort kiadni m/n-ra, akinek használatában termő szőlőse van...” (Az idézett adatok egy dátum nélküli jegyzőkönyvből származnak). A hatvanas évek végére általános tapasztalat, hogy „A kollektívben kicsi volt a jövedelöm. Akinek családja volt, annak. Ami búza lett elvitték, annyit adtak a normára, mert én tíz esztendeig itt voltam, hetvenig, akkor csak annyit adtak már utaja felé, ha valamivel nem pótolta, abból nem lehetett megélni. Mellette tartottunk marhát, úgy ment valahogy de a két gyermek iskolába járt, kellett a pénz s a gyermekpénz. Hát még a feleségöm es itt kellett hagyja, ő es tizenegy esztendőt az öntódébe dolgozott.”³⁰

„Hetvenhétbe mentem el, addig itthon voltam a kollektívbe, tizenegy esztendőt. De hát tényleg annyicskát adtak, Karcsi bácsi örökké mondta, hogy egy nap se menj, mert annyit nem adnak, amennyi ételt elvisztök a mezőre. De ment az ember, mert valamit csinálni kellett. Akármilyen kicsit adtak, s a veteményös pótolta valamit, vakartunk, amit lehetett. Földet vettünk a lövéteibe, béröltünk még az oláhfaliba es, pityókának kellett. Itt a veteményös 15 ár volt személyenként, de abból kiútték a csűrön hátuli kertet, még a csepegést es! Hogyne ütték volna!”³¹

A vezetőség ünnepi alkalmakkor igyekezett enyhíteni az élelmiszerellátás szűkösségén:

Jegyzőkönyv.

Felvétetett a székelykeresztúri Győzelem Kol. gazdaság vezetőtanács gyűléséről 1964. augusztus 19-én.

Napirendi pont

1. Augusztus 23 tiszteletére a tagság kérésére levágandó sertés és szarvasmarha.

2. Különfélék.

H. János eln. elvt. üdvözli a megjelenteket és a gyűlést megnyitja ismerteti a fenti napirendi pontot, amit a vezető tanács elfogadott. Elnök elvt. ismerteti, hogy a gazd. tagsága kérésére jó volna valamit levágni, mert a

30 Interjú, S. K. 2019. január 5.

31 Interjú, S. I. 2019. január 5.

tagság kéri, minden nap munkába vannak és hűsfélékhez ritkán tudnak hozzájutni.

A vezető tanács határozata: a fiátfalvi részlegen 1 db szarvasmarhát, 1 db kiselejtezett sertést, vagyis kocát, a keresztúri részlegen 3 db szarvasmarhát, 2 db sertést amit a bizottság kiselejtezett, így a vezetőtanács egyetért a fenti levágásokkal.

1965. február 3-án a székelykeresztúri Győzelem termelészövetkezet évzáró közgyűlésén egy felszólaló az egyenlőtlen elosztásért bírálta a vezetőtanácsot:

V. elvtárs kérdi, hogy hol a hiba, mert a termelési teruban elő volt irányozva széna osztás és a premizálás de ennek érdekében még nem tettek eleget, és jobban jártak volna, hogy lekaszáltatták volna és m/n-ra kiosztották volna, továbbá rámutat arra, hogy amelyik tagok nem kaptak szénafüvet, azoknak adtak here tarlót és a bizottság nem arányosan osztotta el ezt a here tarlót és vannak olyan személyek aki egyáltalán nem is kaptak, azok milyen formán lesznek kárpótolva? Vajda elvtárs rámutat arra, hogy a belső munkálatokba és a kertészetbe nem megfelelő norma szerint dolgoztak, hanem órában, ami le volt szegezve, hogy mindent norma szerint számítnak és javasolja az egyéni normát.

Az 1966. december 22-i közgyűlésen egyik brigádos a tagságot és az ellenőrző bizottságot marasztalta el:

B. József: sokan többet akarnak elvinni, mint amit behozott. Mindenki sok munkanapot akar végezni. A V. T. részletesen megvizsgálta az osztást, de akik nem jöttek el, a munka is így érdekelte. Az ellenőrző bizottság az év folyamán nem tárta fel a hiányosságokat. Az új normákat amikor vitassuk mindenki jöjjön el és vegyen részt a vitán. A gazdaságnak van lehetősége és nehézségek is voltak a gazdaságban. Vannak, akik nem vettek részt a munkában, és aki dolgozik az megkapja a megélhetéséhez szükséges pénzt és terményt. Jobban kell gazdálkodni és akkor többet tudunk elosztani, a gazdaság csak annyit tud adni, amennyit termelünk, de hiányzik az akarat.³²

---

32 Jkv. Közgyűlés, 1966. december 22.

ÁTALAKULÓ KAPCSOLATOK, LOKÁLIS MILIÓKBEN

Arnd Bauerkamper a kelet-németországi kollektivizálás következményeiről megállapította, hogy: „A termelőszövetkezetek tagjai és hívei közötti társadalmi ellentét sok községben egybekapcsolódott a lakosok közötti hétköznapi konfliktusokkal és részben akár a családon belüli együttélést is ellehetetlenítette. Ráadásul az ötvenes évek elejétől a mind jobban kiterjedő kollektivizálással a család mint termelőközösség felbomlott. Ugyanígy, jóllehet nem teljes mértékben, szétesett a lakó- és munkatér – a paraszti kultúrában messzemenően fontos – egysége is... Jelentősen csökkent a földhöz való kötődés, miután a tagok nem különálló területet műveltek meg, hanem a valóságban – csakúgy, mint az állami gazdaságok dolgozói – mezőgazdasági munkavállalók voltak, akiket a megadott termelési ágakban tevékenykedő brigádokba osztottak be. A kollektivizálás ezért vidéken alapvető átalakulásként, törésként jelentkezett.”³³

A székelyföldi kollektív gazdaságok megalakulása után – de már a kollektivizálási kampány idején – átalakult a lokális miliók kapcsolatvilága. A kölcsönösségekre alapozott gyakorlatok formái átalakultak vagy kihulltak a használatból. A kollektivizálást felnőttként megélt nemzedékek megtapasztalták ezeket a változásokat és valóság-észlelésükben a korábbi kooperációs formák referenciaként jelentek meg. Ugyanannak a közös sorsnak voltak a részesei, ugyanolyan értelmezési keretekben, ugyanazon értékrend alapján látták világukat. Az alábbi interjúrészletekben az átalakuló kommunikatív környezet tapasztalatairól, a változó időhasználatról és kedélyvilágról beszéltek a kérdezettek a mindennapi kapcsolattartás olyan egyszerű formáját idézve, mint a munkavégzés közbeni köszönés, vagy rituális beszéd:

„Isten áldja meg! Jó szerencsés napot, segedelmet s áldást a munkájok után! Ezelőtt, amikor szántottunk, vagy kapáltunk ez volt a szokás. Ez osztán nemigen maradt ki, erősen ritka volt, hogy elmaradjon! Ezelőtt, amikor szántottunk, s vettünk. Erősen ritka dolog volt, hogy ez kimaradt volna. Most inkább azt mondják, jól kapálódik-e? S a más nem mond semmit. Aratáskor megkérdezték a földed mellett

---

33 Arnd Bauerkamper: Agrártörténet és agrártársadalom az NDK-ban. *Korall. Társadalomtörténeti folyóirat*. 2009. 36. sz. (10. évf.) július. 92–93., 85–102. p.

elhaladók: megért-e, van-e szeme neki? Hát elég súlyos szeme van, mondta a gazda s a kévét emelgette, mutatta, hogy elég súlyos szeme van a búzájának. Ha én dolgoztam a földemön s valaki elment mellettem, anélkül, hogy köszönt volna, én akkor es azt gondoltam, hogy az illető egész biztosan köszönt, csak én nem vettem észre, nem hallottam meg. De most nem szántunk, nem vetünk, s akkor mit köszönj?”³⁴

„Most a nép valahogy meg van vegyülve. A fiatalok nem ismétölik, nem törődnek vele, az öregök, akik még megvannak, azok mondogasák. Akkor még ugaroláskor es az volt a jelszó, hogy jó szerencsés napot, segedelmet, áldást munkátok után! Ezök az embörök megvannak még most es, akik ezt élték, még nálamnál öregebbek es vannak fogatosok. De most nemigen mondják. Most ugye kevés fogat van, elig van húsz. Ezelőtt hatszáz darab ló volt Almáson, s akkor még szarvasmarha. De most, ha vaegy hátramenyen széna eszehordani, s amikor jön haza, valakinek szénát hoz, az nem szívesön mondja meg, hogy honnat hozza, s kinek viszi, mert ugye nem szabadna. Most meg van a nép vegyülve. S ez a vezetés es olyan most, hogy akárhogy jól van, nem törődnek semmivel... Ezelőtt, akkor mindenki védte a magáét, aztán oda szekérrel reamenni (a megművelt földekre – O. S.) ott akkor világvége volt! Ha elutalták a földjit valakinek. Per es volt azért elégszer, ha elutalták a földedet, s nem tudtad megszántani! A magántulajdont erősen becsülték. Most a traktorokkal es úgy járnak, hogy ha itt valamiért nem tudnak menni, nem baj, ha derékig érő búza is van, nem számít, menyen keresztül rajta.”³⁵

„Ha egy család közeledett egy földhöz, ahol egy asszony dolgozott, akkor es ugyanezt a köszönést mondták: Jó szerencsés napot, segedelmet s áldást a munkád után, komámasszony! Azt tartották, aki megy, az köszön annak, aki ott dolgozik a földön. Ugye a földek egymás mellett voltak, a rokonság ugye körül, ott mindenki dolgozott. Mint most a munkatársak, egyik a másikkal kapcsolatban, akkor es a rokonság úgy volt. Most nem mondják, most sietnek. Most úgy van, hogy ezelőtt a kaszálóba fütyöltek, kaszált s fütyörészett az embör,

---

34 Sándor Albert Homoródalmás, (1926–1997)

35 Csíki Gyula, Homoródalmás, (1919–1996)

most ahol kaszálnak, sehol se füttyölnek. Azért, hogy ejszen nincs akkora kedv, nem annyi a türelme az embörnek, annál idegösebb, hogy ahhoz türelme legyen, hogy füttyöljön a kaszálóba. Nincs kedve, örökké siet, siet. De ezelőtt, amikor odahátra vótunk a kaszálóba Vargyasba, egyik énekölt, a más füttyölt. S a szekérrel, amikor mentek, ganéztak, lehetött hallani az úton, hogy füttyöl s énekölget. Füttyölt az embör s énekölgetött, megállott, szivarra gyújtott, elbeszélgették úgy menetközben az üdöt.

De most, ha munkából hazajó, két-három óra van, s úgy siet kapálni, még azt es bánja, ha valakinek köszönni se kell, hogy minél hamarább odaérjön. Amikor ezelőtt szántottunk, ugaroltunk, délig dolgoztunk csak a marhákkal, azután mentünk örökké véllök etetni egy jó társaság, reggel pedig jöttünk haza, mikor annyira megvirjadt, akkor délig megint dolgoztunk véllök, s délután megint mentünk, nem etettünk itthon. Most ha valaki dolgozni kezd reggel, hát este egész setétig örökké hajtsa azt a marhát. Akkor egy fél nap elég volt. Nemcsak nekünk, mindenkinek. Ha elmentünk szénáért, akkor egy napra egy szekér széna elég volt, nem mind most, hogyha kell, még hármat es fordulnak, ha alkalom van. Ha valaki üresen jött szembe, az akkor azt mondta, hogy jó hazamenetelt, te megkérdözted, hogy, no, szénáért mész-e? Merre mész? Most nem mond senki semmit, lehet még egyet térni akar, meg sem áll, úgy menyen el, úgy siet el, esetleg megkérdi, hol kaptad a lovat, kitől kérted el, mennyiért hozzák haza a szénát, mennyiért adta a lovat oda, egy szekér széna hazahozatala száz lej, százötven lej, ha te hozod haza, akkor es a fogatosnak legalább ötven lejt kell adj, ha oda sem menyen, akkor es. Esetleg ha valaki jó üsmerőssel találkozna az embör, akkor most es mondanók, hogy jó hazamenetelt. Ezelőtt voltak ilyen kalákaszerűségök cséplésnél, építésnél. Ha építettél, annyi anyagot hordtak díjmentesen, hogy szinte egy fél házra valót. Most? Most építhetsz egész nyugodtan, senki sem lát, senki sem törődik veled.”³⁶

ÖSSZEGZÉS

Dolgozatunkban alulnézeti szempontot érvényesítettünk, a társadalmi szereplők tapasztalattörténeteinek felidézésében. Bőven merítettünk a kollektivizálás befejezése utáni időszak olyan irattári forrásaiból, amelyek a közös gazdaságok tagságának mindennapi tapasztalatait, gondolkodásmódját dokumentálják az új függőségi viszonyok között: átalakuló kapcsolatvilágukat, harcaikat érdekeik érvényesítéséért, küzdelmeiket helyzetük, életviszonyaik javításáért.³⁷ A központosított gazdaságirányítás feltételrendszerének főbb tényezői a termelési kényszerek, a termények elvonásának államilag szabályozott gyakorlata és mértéke, a döntési hatáskörök kisajátítása. Ebben a gazdasági környezetben a székelyföldi télesztagság munkához, a javakhoz, közös munkaeszközökhöz való viszonyulása hasonló volt más kollektivizált vidékeken a közös termelőszervezetek tagságának viszonyulásaihoz. A kialakult kettős munkamorál érvényesült a háztáji földek gondos művelésében, ugyanakkor hanyagság, felületesség a közös munkákban, ragaszkodás a terményrészesedésben történő javadalmazáshoz, egyéni előnyök (pl. a lófogatok használata saját célra) keresése, folyamatos volt a közös gazdaságok javainak eltulajdonítása.³⁸

A téesztagság alacsony szintű javadalmazásának, hátrányos szociális helyzetének következménye a székelyföldi falusi térségekben is a társadalmi méretű elvándorlás volt.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Irattári források

- A székelykeresztúri Győzelem kollektív gazdaság/termelősövetkezet vezetőtanácsai jegyzőkönyvei (1964–1969)
A székelykeresztúri Győzelem kollektív gazdaság/termelősövetkezet közgyűlési jegyzőkönyvei (1962–1970)

37 Itt mondok köszönetet a Székelykeresztúri Polgármesteri Hivatal vezetőinek – Rafai Emil polgármesternek és Vári Ferenc jegyzőnek –, hogy 2019–2020-ban lehetővé tették a helyi termelősövetkezet irattári anyagának kutatását. Az énlaki termelősövetkezet iratainak megismerését Nagy Zoltán (szül. 1954), etédi lakosnak köszönöm.

38 Hasonló viszonyulásmódokat tárt fel Csikós Gábor Jászdózsa termelősövetkezeiben. Csikós, 2019: 242–243. p.

A székelykeresztúri Győzelem kollektív gazdaság/termelőszövetkezet brigádgyűléseinek jegyzőkönyvei (1962–1970)
Az énlaki termelőszövetkezet ellenőrző bizottságának jegyzőkönyvei (1970–1971)

Interjúk

A szerző készítette szóbeli interjúkban megkérdezett volt termelőszövetkezeti tagok:

Báró 2018: Báró Attila (1930), Székelykeresztúr.
Bodor 1986: Bodor Árpád (1928–2017), Homoródalmás.
Csíki 1988: Csíki Gyula (1919–1996), Homoródalmás.
Sándor 1983: Sándor Albert (1926–1997), Homoródalmás.
Sándor 2019: Sándor Károly (1935–2019), Homoródalmás.
Sándor I. 2019: Sándor Károlyné, szül. Gothárd Ilona (1939), Homoródalmás.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bauerkamper, Arnd: Agrártörténet és agrártársadalom az NDK-ban. *Korall. Társadalomtörténeti folyóirat*. 2009. 36. sz. (10. évf.) július. 85–102. p.
Bodó Julianna: „Így kollektivizáltak minket...” Kulturális antropológiai elemzés két székelyföldi településről. Csíkszereda, 2004, Pro-Print Könyvkiadó.
Goina, Călin: „Ce poți face azi nu lăsa pe mâine”: cazul colhozului-model „Viața Nouă”, Sântana. In Dorin Dobrinicu – Constantin Iordachi (szerk.): *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949–1962)* Iași, 2005, Polirom, 368–393. p.
Csikós Gábor: „A mi községünkben megvan az adottság, csak a tagság hozzáállása hiányzik”. A népi demokrácia megvalósulási formái Jászdózsza és termelőszövetkezeteinek példáján (1956–1966). In Horváth Gergely Krisztián (szerk.): *Vakvágány. A szocializmus alapjainak lerakása vidéken a hosszú ötvenes években* 2. Budapest, 2019, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 225–251. p.
Gagyfi József: *Aki tudta, vitte. Lopás, közösség, társadalom*. Csíkszereda, 2018, Pro-Print Könyvkiadó.

*Miklós Kelemen: Raklapok II., 2022
(100 x 70 cm, mélynyomásos kollográfia)*